

УДК 372.367 : 37.034

## KSZTAŁTOWANIE WRAŻLIWOŚCI MORALNEJ U DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM A PRACA PEDAGOGICZNA NAUCZYCIELA

Katarzyna Stefanowicz-Zawiszewska

**Анотація.** У статті обґрунтовано поради щодо формування у дітей дошкільного віку моральної чуйності. Аналізовано приклади роботи вчителів з дітьми, метою яких було: вироблення умінь спостерігати красу рідної природи, формування шанобливого ставлення до суспільної власності; осягнення моральних норм; соціалізація дітей; прийняття правильних суспільних установок життя; поглиблення гуманних взаємин дитини з близькими людьми, при звичаєння до виявів їм любові, вдячності і поваги; підготовка дитини до дієвої участі в житті суспільства.

**Ключові слова:** моральна чуйність, педагогічна робота, дитина, дошкільний заклад.

**Анотация.** В статье обоснованы советы относительно формирования у детей дошкольного возраста моральной чуткости. Анализируются примеры работы учителей с детьми, целью которых было: выработку умений наблюдать красоту родной природы, формирования уважительного отношения к общественной собственности; постигание моральных норм; социализация детей; принятие правильных общественных установок жизни; углубление гуманных взаимоотношений ребенка с близкими людьми, приспособление к проявлениям им любви, благодарности и уважения; подготовка ребенка к действительному участию в жизни общества.

**Ключевые слова:** моральная чуткость, педагогическая работа, ребенок, дошкольное заведение.

**Анотация.** Advice on how to mould moral sensibility in nursery school pupils is proffered. There is an in-depth discussion of a number of examples of teachers' work with children, whose primary aims were the following: developing the children's ability to appreciate the beauty of nature and evoking respect for public property; conforming to moral standards; the socialization of children; developing pro-social attitudes; strengthening emotional bonds between the child and their relatives, accustoming the child to manifest their feelings of love, gratitude and respect for their relatives; preparing the child to actively participate in the life of society.

**Keywords:** moral sensitivity, teaching work, child, kindergarten.

**Wprowadzenie.** Kształtowanie wrażliwości moralnej u dzieci w przedszkolu nie może być procesem jednorodnym i jednopłaszczyznowym. Proces ten przenika wszystkie treści, formy, metody pracy w przedszkolu. Wszystko cokolwiek czynione jest w pracy z dziećmi służyć ma wychowaniu dobrego obywatela i człowieka, umiającego żyć i działać w społeczeństwie. Wszystko służy jednemu celowi, lecz nie koncentruje się w jednej płaszczyźnie oddziaływań.

D.Ch.Weston i M.S.Weston w swojej książce pt: «Co dzień mądrzejsze» (1998) podają kilka rad, jak kształtować wrażliwość moralną dziecka:

Żeby stać się najlepszym nauczycielem należy przestudiować własne wartości, przekonania i ich zastosowanie w praktyce oraz ocenić własne zwyczaje i umiejętności, aby stać się lepszym wzorem dla dzieci.

Pamiętać należy, że rozwój moralności jest procesem, który przebiega stopniowo, trwa lata nim się zakończy. Zatem należy być cierpliwym, uczciwym i patrzeć realistycznie na dziecko oraz siebie samych.

Należy upraszczać sprawę, określając niektóre możliwe do osiągnięcia cele i skupić się na wąskich dziedzinach, w których dziecko ma już pewne osiągnięcia.

Zamiast wydawać bezpośrednie polecenia należy dziecku zaprezentować kilka możliwości, z których będzie mogło wybierać.

Danie możliwości wykształcenia niezależności pozwoli na wychowanie samodzielnego dziecka.

Nie należy szczędzić dziecku słów zachęty, ponieważ jest to bardzo pomocne w osiągnięciu celu [9, 246-247].

Kształtowanie wrażliwości moralnej u dzieci. Aby postępowanie dziecka było właściwe, muszą być uruchomione różne elementy. Działać należy na sferę intelektualną dziecięcej osobowości, dostarczając wiadomości o zjawiskach życia, poszerzając i porządkując wiedzę zdobywaną przy nadarzających się okazjach. Rozwijać należy umiejętność myślenia, ucząc elementarnego wnioskowania i przewidywania skutków takiego lub innego postępowania. Oddziaływać trzeba również na sferę ruchowo-motoryczną i ekspresyjną, wdrażając do pożytecznego działania dla innych. Jest to możliwe wtedy, kiedy u podstaw tkwi oddziaływanie na sferę emocjonalną. Wówczas dziecko czuje i przeżywa doznania innych (W.Gulin), odczuwa piękno w przyrodzie i otoczeniu społecznym, cieszy się z czegoś lub nad czymś boleje, słowem – jeśli angażuje się uczuciowo w to co robi i czym się interesuje [2]. Za przykład może posłużyć rozmowa z wykorzystaniem obrazka «W parku» z dziećmi sześciolletnimi. Przedszkolaki nadają imiona bohaterom z obrazka. Następnie opisują, co one robią będąc w parku – ( Jeden chłopiec niczego nie niszczy, bawi się na alejce, dziewczynka niechcący podeptała trawę, gdy pobiegła za piłką. Drugi chłopiec łamie gałęzie, zrywa kwiaty z trawnika). Dzieci oceniają postępowanie bohaterów. Dokonują wyboru dziecka z obrazka z uzasadnieniem «Dlaczego postąpiłbyś tak samo jak ...». Celem tego zajęcia jest wyrabianie umiejętności dostrzegania piękna ojczyściej przyrody oraz poszanowania własności społecznej.

Innym przykładem wskazującym na przeżywanie doznań w kontakcie z przyrodą jest spacer z dziećmi sześciolletnimi do parku jesienią «Szukamy barw jesieni». Przed wyjściem z przedszkola dzieci określają wspólnie z nauczycielem umowy obowiązujące na spacerze. Zadaniem dzieci jest zaobserwowanie jakimi kolorami obdarzona jest jesień. Mają one również zbierać różnokolorowe dary jesieni. Po powrocie do przedszkola opowiadają, co zaobserwowały w czasie spaceru. Opisują też kolory i wygląd zebranych darów jesieni. Oceniają zachowanie się dzieci podczas spaceru.

Uczucia odgrywają w życiu dziecka znacznie większą rolę niż w życiu człowieka dorosłego. Najlepsze stany emocjonalne wychowanka należy pielęgnować i rozwijać, ponieważ tylko powiązanie uczuć i wyobraźni z wiedzą i umiejętnością myślenia rodzic może w przyszłości twórcze rzeczy i piękne czyny, pobudzać do działania: służącego ludziom i przeobrażającego świat [5, 134].

Integralną częścią wychowania wszechstronnego jest wychowanie społeczno-moralne, a właściwe kierowanie rozwojem społeczno-moralnym dziecka jest jednym z warunków zapewniających harmonijny rozwój jego osobowości. Pomiedzy poszczególnymi dziedzinami wychowania istnieje w praktyce współzależność. Wszystkie one powinny być realizowane harmonijnie, w systemie całościowej pracy przedszkola.

Jak uważa W.Gulin, ścisły związek zachodzi między rozwojem społeczno-moralnym, a rozwojem umysłowym dziecka [3]. Istotny warunek w kształtowaniu stosunku do otaczającej nas rzeczywistości i wyzwaniu wychowawczo pożądaných form działania stanowi rozwój świadomości społecznej dziecka, wzbogacenie jego wiadomości o życiu ludzi, ich pracy, o przyrodzie. Wiadomości o życiu ludzi, przyrody, ułatwiają kierowanie dzieckiem, rozumienie możliwości oddziaływania na otaczającą rzeczywistość, rozbudzanie zainteresowań życiem rówieśników i dorosłych oraz ich potrzebami, przeżyciami.

Istnieje również ścisły związek między wychowaniem społeczno-moralnym i wychowaniem estetycznym. Bogate życie uczuciowe i rozwinięta wyobraźnia pozwala lepiej zrozumieć innego człowieka i jego potrzeby oraz zachowanie. Dziecko łatwiej wdrożyć do utrzymania ładu, porządku, zachęcić do działalności twórczej do szukania kontaktu ze sztuką kiedy jest wrażliwe na estetykę otoczenia. Za przykład może posłużyć rozmowa z dziećmi czteroletnimi na temat treści opowiadania pt. «Chory bałwanek». Nauczyciel opowiada dzieciom historię bałwanka, który był przeziębiony, miał katar i kaszel. Przyczyną jego choroby był nieprawidłowy ubiór. Na głowie miał on tylko stary, dziurawy garnek, a na szyi stary szalik. Następnie dzieci odpowiadają na pytania nauczyciela: Co zrobiłbyś, żeby wyleczyć bałwanka? Jak powinien być ubrany bałwanek, żeby nie zachorował?

Wypowiedzi dzieci są przyczynkiem do wyrabiania umiejętności dbania o zdrowie własne i innych, a także uważnego słuchania wypowiedzi innych. Opowiadanie to czyni dziecko bardziej wrażliwym na krzywdę innych oraz kształtuje myślenie przyczynowo-skutkowe.

Innym przykładem wskazującym na związek wychowania społeczno-moralnego z wychowaniem estetycznym jest zajęcie dla dzieci sześciolletnich. Zadaniem dzieci jest, używając farb akwarelowych, przedstawić w formie plastycznej na kartce podzielonej na połowę las smutny i wesoły. Po skończeniu pracy dzieci opowiadają, jakich użyły barw a także, w którym lesie chciałyby przebywać i dlaczego. Celem tego zajęcia jest wyrabianie umiejętności dostrzegania piękna przyrody ojczyściej i konieczności jej ochrony oraz dbanie o zdrowie własne i innych.

Wychowanie społeczno-moralne jest również związane z wychowaniem zdrowotnym. Dziecko jest

bardziej podatne na wpływy wychowawcze, łatwiej podporządkowuje się stawianym mu wymaganiom, chętniej nawiązuje kontakty z rówieśnikami kiedy jest zdrowe, z dobrym samopoczuciem.

Właściwe kierowanie rozwojem społeczno-moralnym wychowanka uzależnione jest od znajomości wielu elementów. Należą do nich: osobowość dzieci, znajomość układów oraz stosunków między nimi, umiejętna ocena grupy jako zespołu, który jest miejscem określonych procesów społecznych, jak przystosowanie, współdziałanie, współzawodnictwo, a także konflikty [1, 13].

Duże znaczenie w przedszkolu na wychowanie społeczno-moralne dzieci ma dostrzeganie wzajemnych potrzeb, trudności, a co za tym idzie pomaganie sobie tam, gdzie jest to potrzebne i możliwe. Można z dziećmi zastanawiać się, kiedy trzeba sobie pomagać oraz ustalić jak należy to robić. Trudno jest przewidzieć wszystkie sytuacje, ale o najbardziej typowych należy z dziećmi rozmawiać na przykład pomoc przy rozbieraniu i ubieraniu się, sprzątanie po zajęciach, układanie zabawek. Za przykład posłużyć może organizowanie dyżurów dzieci sześciolletnich w grupie maluchów. Wypełnianie dyżuru polega na pomocy dzieciom młodszym w rozbieraniu się lub ubieraniu przed lub po leżakowaniu. Dzieci wdrażane są do dostrzegania trudności z jakimi borykają się inni oraz udzielania im pomocy.

Typowe sytuacje uspołeczniające, które inspirują do działania na rzecz innych są płaszczyzną kontaktów dzieci najstarszego oddziału przedszkolnego z młodszymi kolegami z przedszkola. Serdeczne stosunki między grupami nawiązują się w różnych okolicznościach, na przykład w czasie pierwszych miesięcy pobytu najmłodszych dzieci w przedszkolu dzieci starsze pomagają im w szatni, a także przed i po leżakowaniu w rozbieraniu i ubieraniu się. Organizują dla młodszych grup przedstawienia teatryku kukielkowego lub inne inscenizacje.

Cz. Znamierowski wyróżnia w postawach życzliwość indywidualną zwróconą ku określonej jednostce oraz życzliwość powszechną zwróconą ku każdemu człowiekowi [10, 31]. Najpełniejszą i najniezawodniejszą postawą uspołecznienia jest życzliwość powszechna (K. Stefanowicz-Zawiszewska, M. Piwkowska) [8]. Człowiek, który reprezentuje taką postawę liczy się z innymi ludźmi, wczuwa się w ich przeżycia i wspiera ich swoją pomocą. W życiu przedszkola na każdym kroku, zarówno podczas zajęć inspirowanych przez nauczyciela, a także w swobodnej działalności zabawowej dzieci oraz w różnych momentach organizacyjno-porządkowych spotykamy sytuacje wymagające przestrzegania norm moralnych. Przykładem może być sprzątanie i układanie zabawek.

Sytuacja wyjściowa: Czas przeznaczony na zabawy dowolne w sali. Dzieci bawią się w różnych kąciach zabawek. Nadchodzi pora obiadu. Nauczycielka poleca dzieciom zakończenie zabawy (nauczycielka przypomina dzieciom o sprzątaniu zabawek). Niektóre dzieci układają zabawki na wyznaczone miejsce, pozostałe idą do łazienki lub siadają do stolików nie sprzątając. Nauczycielka proponuje dzieciom, które sprzątały zabawę nowymi zabawkami. Pozostałe dzieci sprzątają rozrzucone wcześniej zabawki, a następnie bawią się przy stolikach wyznaczonymi przez nauczycielkę zabawkami.

Jednym z elementów wychowania społeczno-moralnego w przedszkolu jest kształtowanie postaw prospołecznych, czyli gotowości do bezinteresownego działania na rzecz innych ludzi oraz na rzecz grup, organizacji, idei, instytucji, społeczeństw [4, 467]. Zachowania prospołeczne kształtuje się stosując różne metody i techniki oddziaływania wychowawczego. Efektywne będą sposoby kształtowania postaw prospołecznych wtedy, gdy dziecko będzie miało rzeczywistą możliwość prospołecznego zachowania się w życiu codziennym. Za przykład może posłużyć rozmowa z dziećmi sześciolletnimi na temat zakończenia opowiadania nauczyciela pt. «Znaleziony samochód». Nauczyciel opowiada dzieciom historię znalezionego przez Jacka samochodu – zabawki. Dzieci mają za zadanie przewidzieć zakończenie akcji opowiadania. Oceniają postępowanie Jacka, uwzględniając proponowane zakończenia opowiadania. Utrwalają umowy dotyczące postępowania ze znalezionymi rzeczami. Celem tego zajęcia jest wdrożenie dzieci do prawidłowego reagowania po znalezieniu cudzej własności, a także podkreślanie wartości uczciwości i koleżeństwa, kształtowanie wyobraźni i odczuć moralnych oraz stwarzanie okazji do utrwalania określeń wyrażających stany uczuciowe. W codziennych kontaktach z osobami najbliższymi i między ludźmi obcymi ważna jest kultura osobista ułatwiająca współzycie, pozwalająca uniknąć wielu nieporozumień, a także będąca wskaźnikiem poziomu kultury danego społeczeństwa.

Przykładem ułatwiającym kontakty i współzycie między ludźmi może być zabawa tematyczna zorganizowana przez nauczyciela z dziećmi trzyletnimi w piaskownicy pt. «Przyjęcie». Dzieci wykorzystując wiaderka, foremki i łopatki robią z piasku babki. Następnie używając zwrotów grzecznościowych zapraszają koleżanki i kolegów na «przyjęcie». Naśladują poprawne zachowanie podczas posiłku przy stole, przestrzegając norm społecznego współzycia. Celem tego zajęcia jest wyrabianie umiejętności dostrzegania dobra w swoim postępowaniu, posługiwanie się zwrotami grzecznościowymi oraz przestrzeganie norm społecznego współzycia.

Przedszkole oddziałuje na wychowanie dziecka w domu, prowadząc systematyczną pracę z rodzicami,

udzielając im pomocy w wypadku trudności wychowawczych oraz wskazówek i rad poprzez zajęcia otwarte, uroczystości, wystawy prac dziecięcych i inne formy działania. Do zadań przedszkola należy również pogłębianie stosunku uczuciowego dziecka do osób bliskich, przyzwyczajenie do okazywania im miłości, wdzięczności, szacunku.

W rodzinie dziecko uczy się miłości do ludzi. Za przykład może posłużyć rozmowa z dziećmi pięcioletnimi na temat opowiadania pt. «Wypoczynek mamy». Nauczyciel opowiada dzieciom o ciężkiej, codziennej pracy mamy w zakładzie pracy, a potem w domu. Następnie dzieci odpowiadają na pytania nauczyciela: Co zrobiłbyś, żeby mama nie była taka zmęczona? W jakich pracach mógłbyś wyręczyć swoją mamę? Kto wspólnie z Tobą mógłby zorganizować miły wypoczynek mamie?

Wypowiedzi dzieci przyczyniają się do okazywania szacunku członkom rodziny, a także wyrażania emocji i uczuć w sposób akceptowany przez innych.

Innym przykładem pogłębiania stosunku uczuciowego dziecka do osób bliskich jest zajęcie plastyczne dla dzieci czteroletnich. Zadaniem dzieci jest, używając kredek, narysować serduszko dla najbliższych członków rodziny. Następnie wykorzystując kredki, kolorową kredę, kolorowy papier mają ozdobić serduszko według własnego pomysłu. Po skończeniu pracy dzieci opowiadają, dla kogo wykonały serduszko. Celem tego zajęcia jest wyrabianie umiejętności okazywania uczuć i szacunku członkom rodziny.

**Wnioski.** W wychowaniu społeczno-moralnym realizowanym w przedszkolu ważne jest uzyskanie wpływu środowiska na kształtowanie osobowości dziecka i przygotowanie go do czynnego udziału w życiu społeczeństwa. Podstawę pracy stanowi bezpośredni kontakt ze środowiskiem społecznym i przyrodniczym, poznawanie go, zbliżenie do ludzi w nim żyjących. Jednak największą wartość w realizacji zadań wychowania społeczno-moralnego w przedszkolu ma wykorzystanie lub stworzenie konkretnych sytuacji, bliskich dziecku, odwołujących się do życia codziennego, najbardziej wzbogacających jego doświadczenia i utrwalających się w pamięci.

Dzięki nim dziecko nie tylko sięga do wcześniejszych doświadczeń, ale także ma możliwość wzbogacenia ich o nowe doznania i przeżycia. Towarzyszący temu ładunek emocjonalny w znacznym stopniu wpływa na trwałość kształtowanych postaw społeczno-moralnych.

### Bibliografia

1. Dudzińska J.(red.) *Metodyka wychowania w przedszkolu* / J. Dudzińska. - WSiP, Warszawa, 1976.
2. Gulin W. Zaspokajanie potrzeb w rodzinie a empatia u dzieci, *Materiały z IV Ogólnopolskiej Konferencji Psychologów Rozwojowych*. Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1995, s.351- 359.
3. Gulin W. Filozoficzne korzenie empatii. *Studia Psychologica*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Warszawa 2006, s. 207- 221.
4. Guz S. Postawy prospołeczne i ich kształtowanie u dzieci, «*Wychowanie w przedszkolu*», 1995 nr 9.
5. Haleniuk J., Kilanowska M., Krzysztozek Z., Lewin S. O wychowaniu społeczno – moralnym dzieci w wieku przedszkolnym, PZWS, Warszawa 1991.
6. Klim – Klimaszewska A. *Pedagogika przedszkolna*, ERICA Instytut Wydawniczy, Warszawa 2010.
7. Kopczyńska – Sikorska J. *Przedszkole «Wychowanie w przedszkolu»*, 2000 nr 8.
8. Stefanowicz-Zawiszewska K., Piwkowska M. Istota wrażliwości moralnej, W: *Acta Pomerania – Zeszyty Naukowe Powszechnej Wyższej Szkoły Humanistycznej «Pomerania» w Chojnicach – Chojnice 2011*.
9. Weston D.Ch., Weston M.S. *Co dzień mądrzejsze*, Prószyński i S – ka, Warszawa 1998.
10. Znamierowski Cz. *Historia filozofii*, T 2, Filozofia nowożytna (przekład B.A.G. Fuller), PWN, Warszawa 1967.